

O‘ZBEKISTON VA JAHON: IQTISODIY ISLOHOTLAR VA TRANSFORMATSIYA JARAYONLARI

Ermatova Saxodanxon Ismoilovna

Qo‘qon universiteti Andijon filiali

Iqtisodiyot va moliya kafedrası katta o‘qituvchisi

Adxamjonova Sitorabonu Akmaljon qizi

Qo‘qon universiteti Andijon filiali,

Iqtisodiyot ta‘lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20394864>

ANNOTATSIYA

Mazkur ilmiy maqolada O‘zbekiston Respublikasi va jahon iqtisodiyotida kechayotgan institutsional islohotlar hamda transformatsiya jarayonlari kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda iqtisodiy modernizatsiya, bozor institutlarining shakllanishi, raqamli iqtisodiyotga o‘tish hamda global iqtisodiy integratsiya jarayonlari o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganiladi. Shuningdek, O‘zbekiston iqtisodiyotining tranzitsion bosqichdan innovatsion rivojlanish bosqichiga o‘tish tendensiyalari ilmiy-nazariy asosda yoritiladi.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy transformatsiya, institutsional islohotlar, raqamli iqtisodiyot, globalizatsiya, modernizatsiya, innovatsion rivojlanish.

ABSTRACT

This scientific article provides a comprehensive analysis of institutional reforms and transformation processes in Uzbekistan and the global economy. It explores economic modernization, market institution development, digital transformation, and global integration processes in an interconnected framework. Special attention is given to Uzbekistan’s transition from a transitional economy to an innovation-driven development stage based on theoretical and empirical perspectives.

Keywords: economic transformation, institutional reforms, digital economy, globalization, modernization, innovation-driven growth.

АННОТАЦИЯ

В данной научной статье проводится комплексный анализ институциональных реформ и трансформационных процессов в экономике Узбекистана и мировой экономике. Рассматриваются процессы экономической модернизации, формирования рыночных институтов, цифровой трансформации и глобальной интеграции. Особое внимание уделяется переходу экономики Узбекистана от транзитивной модели к инновационной стадии развития.

Ключевые слова: экономическая трансформация, институциональные реформы, цифровая экономика, глобализация, модернизация, инновационное развитие.

KIRISH

XXI asr jahon iqtisodiy tizimi chuqur va ko‘p qirrali strukturaviy transformatsiyalar bilan tavsiflanadi. Ushbu o‘zgarishlar faqatgina iqtisodiy o‘sish modellari va ishlab chiqarish munosabatlarining evolyutsiyasi bilan cheklanib qolmay, balki institutsional tuzilmalar, boshqaruv mexanizmlari, texnologiy platformalar hamda global iqtisodiy aloqalar tizimining tubdan qayta

shakllanishini ham o‘z ichiga oladi. Natijada, zamonaviy iqtisodiyot an’anaviy resursga asoslangan modeldan bilim, innovatsiya va raqamli texnologiyalar asosidagi rivojlanish modeliga o‘tmoqda.

Zamonaviy iqtisodiy nazariyalarda transformatsiya jarayonlari bir nechta fundamental konseptual yondashuvlar orqali izohlanadi. Jumladan, “catch-up development” modeli iqtisodiy jihatdan orqada qolgan mamlakatlarning ilg‘or iqtisodiyotlarga yetib olish strategiyalarini tahlil qiladi. “Innovation-driven growth” yondashuvi esa iqtisodiy o‘shishning asosiy omili sifatida texnologik innovatsiyalar va ilmiy-tadqiqot faoliyatining rolini alohida ta’kidlaydi. Shuningdek, “institutional convergence” konsepsiyasi turli iqtisodiy tizimlarning vaqt o‘tishi bilan institutsional jihatdan yaqinlashish tendensiyasini asoslab beradi (North, 1990; Acemoglu & Robinson, 2012).

O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyoti ham mustaqillikdan so‘ng murakkab transformatsion jarayonni boshdan kechirdi. Dastlab rejalashtirilgan iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o‘tish bosqichi amalga oshirilgan bo‘lsa, keyingi davrda iqtisodiyotni liberallashtirish, institutsional islohotlarni chuqurlashtirish va xususiy sektor rolini kengaytirishga yo‘naltirilgan chora-tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda. Hozirgi bosqichda esa mamlakat iqtisodiyoti innovatsion rivojlanish modeli sari yo‘naltirilib, raqamli iqtisodiyot, texnologik modernizatsiya va global iqtisodiy integratsiya jarayonlariga faol qo‘shilmoqda.

IQTISODIY TRANSFORMATSIYANING NAZARIY ASOSLARI

Iqtisodiy transformatsiya jarayonlarini ilmiy jihatdan tahlil qilishda turli nazariy maktablar muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlar iqtisodiy tizimlarning evolyutsiyasi, institutsional o‘zgarishlar, texnologik taraqqiyot hamda global iqtisodiy integratsiya jarayonlarini kompleks tarzda tushuntirish imkonini beradi. Zamonaviy iqtisodiy nazariya doirasida transformatsiya ko‘p omilli, dinamik va institutsional jihatdan murakkab jarayon sifatida talqin qilinadi.

Institutsional iqtisodiyot yondashuvi

Institutsional iqtisodiyot maktabi iqtisodiy rivojlanishning asosiy determinantini institutlar sifati va ularning samaradorligi bilan bog‘laydi. Douglass North (1990) nazariyasiga ko‘ra, institutlar — bu jamiyatda iqtisodiy subyektlarning xatti-harakatlarini belgilovchi rasmiy (qonunlar, qoidalar) va norasmiy (an‘analar, urf-odatlar, ijtimoiy normalar) mexanizmlar tizimidir.

Uning fikricha, samarali institutlar tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi, noaniqlikni pasaytiradi hamda bozor mexanizmlarining barqaror ishlashini ta‘minlaydi. Shu bilan birga, institutlarning zaifligi iqtisodiy rivojlanishning sekinlashuvi va resurslarning noto‘g‘ri taqsimlanishiga olib keladi. Shu nuqtai nazardan, institutsional islohotlar iqtisodiy transformatsiyaning markaziy elementi hisoblanadi.

Evolyutsion iqtisodiyot

Evolyutsion iqtisodiyot yondashuvi iqtisodiy tizimni statik emas, balki doimiy o‘zgarish va moslashuv jarayonida bo‘lgan dinamik tizim sifatida ko‘rib chiqadi. Nelson va Winter (1982) tomonidan ishlab chiqilgan ushbu nazariyaga ko‘ra, iqtisodiy o‘shishning asosiy drayveri — bu innovatsiyalar, texnologik yangiliklar va korxonalar o‘rtasidagi raqobat jarayonidir.

Ushbu yondashuvda “rutinlar” (organizatsion odatlar) muhim rol o‘ynaydi, chunki ular korxonalarining xulq-atvorini belgilaydi va evolyutsion tanlanish jarayoniga ta’sir ko‘rsatadi. Texnologik innovatsiyalar esa iqtisodiy tizim ichida sifat jihatdan yangi o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi va uzoq muddatli iqtisodiy o‘shishni ta‘minlaydi.

Modernizatsiya nazariyasi

Modernizatsiya nazariyasi iqtisodiy rivojlanishni an’anaviy jamiyatdan zamonaviy sanoatlashgan va postindustrial jamiyatga o’tish jarayoni sifatida izohlaydi. Walt Whitman Rostow (1960) tomonidan taklif etilgan iqtisodiy o’sish bosqichlari modeli ushbu jarayonni besh asosiy fazaga ajratadi: an’anaviy jamiyat, “take-off” (yuksalish bosqichi), yetuklikka erishish va ommaviy iste’mol bosqichi.

Ushbu nazariyaga ko’ra, iqtisodiy transformatsiya faqat ishlab chiqarish hajmining oshishi emas, balki ijtimoiy tuzilma, texnologik daraja va institutsional tizimlarning kompleks o’zgarishini ham o’z ichiga oladi. Modernizatsiya jarayoni davlat siyosati va investitsion faollik bilan bevosita bog’liqdir.

Global tizimlar nazariyasi

Global tizimlar nazariyasi Immanuel Wallerstein (2004) tomonidan ishlab chiqilgan bo’lib, jahon iqtisodiyotini yagona tizim sifatida tahlil qiladi. Ushbu yondashuvga ko’ra, global iqtisodiyot “markaz–yarim periferiya–periferiya” modeliga asoslanadi.

Markaziy davlatlar yuqori texnologiyalar, kapital va yuqori qo’shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarishga ixtisoslashgan bo’lsa, periferik davlatlar asosan xomashyo yetkazib beruvchi rolini bajaradi. Natijada global integratsiya jarayonlari barcha mamlakatlar uchun teng imkoniyat yaratmasdan, aksincha, notekis rivojlanish va iqtisodiy tafovutlarni kuchaytirishi mumkin.

Shu sababli, global iqtisodiy transformatsiya jarayonida milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligini oshirish va yuqori texnologik tarmoqlarga integratsiya qilish strategik ahamiyat kasb etadi.

O‘ZBEKISTON IQTISODIY ISLOHOTLARINING EVOLYUTSIYASI

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar evolyutsiyasi murakkab va ko’p bosqichli transformatsion jarayon sifatida shakllangan bo’lib, u institutsional o’zgarishlar, mulkchilik tizimining qayta tashkil etilishi hamda bozor mexanizmlarining bosqichma-bosqich joriy etilishi bilan tavsiflanadi. Ushbu jarayonni shartli ravishda uch asosiy bosqichga ajratish mumkin: tranzitsion bosqich, institutsional modernizatsiya bosqichi va innovatsion rivojlanish strategiyasi.

Tranzitsion bosqich (1991–2016)

Mustaqillikning dastlabki yillarida O‘zbekiston iqtisodiyoti sobiq rejalashtirilgan tizimdan bozor iqtisodiyotiga o’tish jarayonini boshdan kechirdi. Ushbu bosqich iqtisodiy tizimning fundamental qayta qurilishi bilan tavsiflanadi.

Asosiy yo’nalishlar:

- **Rejali iqtisodiyotdan voz kechish:** markazlashgan taqsimot tizimidan bozor mexanizmlariga bosqichma-bosqich o’tish amalga oshirildi.
- **Davlat mulkini xususiylashtirish:** davlat korxonalarining bir qismi xususiy sektor qo’liga o’tkazilib, mulkchilik shakllarining xilma-xilligi shakllantirildi.
- **Narxlar liberallashtirilishi:** ma’muriy narx belgilash tizimidan bozor asosidagi narx shakllanishiga o’tish boshlandi.
- **Bank tizimining shakllanishi:** ikki pog’onali bank tizimi joriy etilib, Markaziy bank va tijorat banklari institutsional jihatdan ajratildi.

Ushbu bosqichda iqtisodiy barqarorlikni saqlash asosiy ustuvor yo’nalish bo’lib, bozor institutlarining shakllanishi sekin va ehtiyotkorlik bilan amalga oshirildi.

Yangi islohotlar bosqichi (2017–hozir)

2017-yildan boshlab O‘zbekistonda iqtisodiy islohotlarning sifat jihatdan yangi bosqichi boshlandi. Ushbu davr iqtisodiy liberallashtirishni chuqurlashtirish, institutsional samaradorlikni oshirish va global iqtisodiy tizimga integratsiyani tezlashtirish bilan tavsiflanadi.

Asosiy yo‘nalishlar:

- **Valyuta liberallashtirilishi:** milliy valyuta konvertatsiyasining to‘liq joriy etilishi tashqi savdo va investitsion muhitni sezilarli darajada yaxshiladi.
- **Soliq tizimining optimallashtirilishi:** soliq stavkalarining qisqartirilishi va ma‘muriy yukning kamaytirilishi tadbirkorlik faolligini oshirdi.
- **Tadbirkorlik erkinligining kengayishi:** biznesni ro‘yxatdan o‘tkazish, litsenziyalash va faoliyat yuritish jarayonlari soddalashtirildi.
- **Investitsion muhitning yaxshilanishi:** xorijiy investorlar uchun huquqiy kafolatlar mustahkamlanib, kapital oqimlari kengaydi.

Bu bosqichda iqtisodiy siyosatning asosiy yo‘nalishi “davlatdan — bozorga” tamoyilidan “davlat va bozor hamkorligi” modeliga o‘tish bilan ifodalanadi.

Innovatsion rivojlanish strategiyasi

Hozirgi bosqich O‘zbekiston iqtisodiyotining innovatsion rivojlanish modeliga o‘tish davri sifatida baholanadi. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini raqamlashtirish va texnologik modernizatsiya qilish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Asosiy yo‘nalishlar:

- **Elektron hukumat tizimi:** davlat xizmatlarini raqamli platformalarga o‘tkazish orqali boshqaruv samaradorligi oshirilmoqda.
- **Raqamli bank tizimi:** fintech yechimlari va masofaviy bank xizmatlari keng joriy etilmoqda.
- **IT Park rivoji:** axborot texnologiyalari sohasida startaplar va innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash ekotizimi shakllantirilmoqda.
- **Startap ekotizimi:** vechur kapital va innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish orqali yangi iqtisodiy segmentlar yaratilmoqda.

Ushbu strategiya O‘zbekiston iqtisodiyotini yuqori qo‘shilgan qiymatli, bilim va innovatsiyaga asoslangan iqtisodiy modelga transformatsiya qilishga xizmat qilmoqda.

JAHON IQTISODIYOTIDA TRANSFORMATSIYA JARAYONLARI

Jahon iqtisodiyoti hozirgi davrda tizimli va ko‘p qatlamli transformatsiya jarayonlarini boshdan kechirmoqda. Ushbu jarayonlar global ishlab chiqarish tizimlari, kapital harakati, texnologik innovatsiyalar hamda ekologik barqarorlik talablari bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, iqtisodiy rivojlanishning yangi paradigmasini shakllantirmoqda. Zamonaviy global iqtisodiyot “integratsiyalashgan, raqamlashtirilgan va yashil transformatsiyaga yo‘naltirilgan tizim” sifatida talqin qilinadi.

Globalashuv jarayonlari

Globalashuv zamonaviy jahon iqtisodiyotining asosiy transformatsion omillaridan biri bo‘lib, u milliy iqtisodiyotlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik darajasining keskin ortishi bilan tavsiflanadi. Ushbu jarayon global savdo hajmining kengayishi, kapitalning erkin harakati, ishlab chiqarish zanjirlarining transmilliylashuvi hamda transmilliy korporatsiyalarning (TMK) iqtisodiy qudratining oshishi orqali namoyon bo‘ladi.

Natijada iqtisodiy chegaralarning nisbiy ahamiyati kamayib, global qiymat zanjirlari (Global Value Chains) shakllanmoqda. Shu bilan birga, globalashuv jarayoni iqtisodiy o‘sish

imkoniyatlarini kengaytirish bilan bir qatorda, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun raqobat bosimi va struktura nomutanosibliklarini ham kuchaytirmoqda.

Raqamli iqtisodiyot va to‘rtinchi sanoat inqilobi

Zamonaviy jahon iqtisodiyotining eng muhim transformatsion yo‘nalishlaridan biri raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishidir. Schwab (2016) tomonidan ta’kidlanganidek, to‘rtinchi sanoat inqilobi fizik, raqamli va biologik texnologiyalar integratsiyasi asosida shakllanmoqda.

Ushbu jarayon quyidagi asosiy texnologik yo‘nalishlar bilan belgilanadi:

- **Sun‘iy intellekt (Artificial Intelligence)** — qaror qabul qilish va avtomatlashtirilgan tizimlarni rivojlantiruvchi asosiy omil
- **Big Data tahlili** — katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash orqali iqtisodiy prognozlash va optimallashtirish
- **Internet of Things (IoT)** — qurilmalar va tizimlar o‘rtasidagi real vaqqli o‘zaro bog‘liqlik
- **Blockchain texnologiyasi** — markazlashmagan, shaffof va xavfsiz tranzaksiyalar tizimi

Raqamli iqtisodiyot an’anaviy ishlab chiqarish modelini o‘zgartirib, “data-driven economy” va “platform economy” kabi yangi iqtisodiy modellarni shakllantirmoqda.

Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish

Global iqtisodiyotning yana bir muhim transformatsion yo‘nalishi yashil iqtisodiyot (green economy) modeliga o‘tish jarayonidir. Ushbu konsepsiya Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit dasturi (UNEP, 2020) tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, iqtisodiy o‘sish bilan ekologik barqarorlikni uyg‘unlashtirishga qaratilgan.

Yashil iqtisodiyot quyidagi asosiy maqsadlarni o‘z ichiga oladi:

- CO₂ emissiyasini keskin kamaytirish
- qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etish
- ekologik innovatsiyalarni rivojlantirish
- resurslardan samarali foydalanish

Ushbu model iqtisodiy o‘sishni ekologik xavfsizlik bilan muvozanatlash orqali uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta’minlashga xizmat qiladi.

O‘ZBEKISTONNING GLOBAL IQTISODIYOTGA INTEGRATSIYASI

O‘zbekiston Respublikasining jahon iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuvi zamonaviy iqtisodiy transformatsiyaning muhim strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon milliy iqtisodiyotning ochiqlik darajasini oshirish, xalqaro mehnat taqsimotida faol ishtirok etish hamda global qiymat zanjirlariga (Global Value Chains) samarali integratsiya qilish bilan bevosita bog‘liqdir. Integratsiya jarayoni institutsional islohotlar, tashqi savdo liberallashtirilishi va investitsion muhitning yaxshilanishi bilan mustahkamlanmoqda.

Jahon savdo tashkiloti (JST/WTO)ga integratsiya jarayoni

O‘zbekistonning Jahon savdo tashkilotiga a‘zo bo‘lish jarayoni mamlakat tashqi iqtisodiy siyosatining eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu jarayon savdo tartibotlarini xalqaro standartlarga moslashtirish, bojxona tizimini liberallashtirish hamda savdo to‘siqlarini kamaytirishga qaratilgan.

WTOga integratsiya milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, eksport imkoniyatlarini kengaytirish va global bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kuchaytiradi. Shu bilan birga, bu jarayon ichki ishlab chiqaruvchilar uchun raqobat muhitini kuchaytiradi va institutsional islohotlarni chuqurlashtirishni talab etadi.

Mintaqaviy logistika va transport koridorlari

O‘zbekiston geografik jihatdan Markaziy Osiyoning markazida joylashganligi sababli, u mintaqaviy transport-logistika tizimida strategik ahamiyatga ega davlat hisoblanadi. Yevroosiyo va Markaziy Osiyo transport koridorlari orqali mamlakat Xitoy, Yevropa va Janubiy Osiyo bozorlarini bog‘lovchi muhim tranzit hubga aylanmoqda.

Ushbu yo‘nalishlar:

- xalqaro yuk tashish samaradorligini oshiradi
- tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi
- eksport-import operatsiyalarini tezlashtiradi
- mintaqaviy iqtisodiy integratsiyani kuchaytiradi

Natijada O‘zbekistonning logistika salohiyati global iqtisodiy tizimdagi o‘rnini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Xalqaro investitsion hamkorlik

So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (FDI) oqimi sezilarli darajada oshmoqda. Bu jarayon investitsion muhitning yaxshilanishi, huquqiy kafolatlarning kuchaytirilishi va iqtisodiy liberallashtirish siyosati bilan bevosita bog‘liqdir.

Xalqaro investitsion hamkorlik quyidagi yo‘nalishlarda rivojlanmoqda:

- energetika va infratuzilma loyihalari
- sanoat kooperatsiyasi
- qishloq xo‘jaligi modernizatsiyasi
- xizmatlar sektorini rivojlantirish

Bu esa milliy iqtisodiyotning kapital bilan ta‘minlanishini kuchaytirib, texnologik transfer jarayonlarini tezlashtirmoqda.

Raqamli xizmatlar va IT eksporti

Global iqtisodiyotga integratsiyaning zamonaviy shakllaridan biri raqamli xizmatlar va IT sohasining rivojlanishidir. O‘zbekiston so‘nggi yillarda IT Park, startap ekotizimi va raqamli infratuzilmani rivojlantirish orqali xizmatlar eksportini kengaytirmoqda.

IT va raqamli xizmatlar eksporti:

- yuqori qo‘shilgan qiymat yaratadi
- yoshlar bandligini oshiradi
- global raqamli iqtisodiyotga integratsiyani kuchaytiradi
- innovatsion iqtisodiyotni shakllantiradi

Shu tariqa O‘zbekiston an‘anaviy xomashyo eksportiga asoslangan modeldan bosqichma-bosqich bilim va texnologiyaga asoslangan iqtisodiyotga o‘tmoqda.

O‘zbekistonning global iqtisodiyotga integratsiyasi ko‘p qirrali va bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgan strategik jarayon bo‘lib, u xalqaro savdo, investitsiya, logistika va raqamli iqtisodiyot yo‘nalishlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu jarayon milliy iqtisodiyotning global qiymat zanjirlarida faol ishtirokini ta‘minlab, uning uzoq muddatli barqaror o‘shishiga zamin yaratmoqda.

MUAMMOLAR VA RISK OMILLARI

Iqtisodiy transformatsiya jarayonlari, xususan, bozor iqtisodiyotiga o‘tish va global integratsiya sharoitida turli tizimli muammolar va risk omillari bilan birga kechadi. Ushbu omillar iqtisodiy islohotlarning samaradorligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatib, transformatsiya jarayonining tezligi va barqarorligini belgilaydi. Ilmiy adabiyotlarda (North, 1990; World Bank, 2023) ta‘kidlanishicha, institutsional zaiflik va struktura nomutanosibliklari rivojlanish jarayonining asosiy to‘siqlaridan biri hisoblanadi.

Institutsional islohotlarning to‘liq yakunlanmaganligi

Institutsional transformatsiya iqtisodiy tizim samaradorligining asosiy determinantlaridan biri hisoblanadi. Biroq, ko'plab rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda bo'lgani kabi, O'zbekistonda ham institutsional islohotlar jarayoni hali to'liq yakunlanmagan.

Bu holat quyidagilar bilan izohlanadi:

- huquqiy tizim va iqtisodiy amaliyot o'rtasidagi nomutanosiblik
- davlat boshqaruvi institutlarining turli darajadagi samaradorligi
- qaror qabul qilish jarayonlarida byurokratik to'siqlarning mavjudligi

Natijada tranzaksiya xarajatlari yuqoriligi va iqtisodiy subyektlar uchun noaniqlik darajasining saqlanib qolishi kuzatiladi.

Korrupsiya xavfi

Korrupsiya iqtisodiy rivojlanishning institutsional sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi eng muhim risk omillaridan biridir. Empirik tadqiqotlar (Transparency International, 2022) shuni ko'rsatadiki, korrupsiya darajasi yuqori bo'lgan iqtisodiyotlarda investitsion jozibadorlik pasayadi va resurslar samarasiz taqsimlanadi.

Korrupsiya:

- davlat resurslarining yo'qotilishiga
- raqobat muhitining buzilishiga
- xususiy sektor rivojlanishining sekinlashishiga

olib keladi. Shu sababli, institutsional islohotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri korrupsiyaga qarshi kurash tizimini kuchaytirish hisoblanadi.

Malakali kadrlar taqchilligi

Inson kapitali iqtisodiy o'sishning eng muhim omillaridan biridir (Becker, 1964). Biroq transformatsiya jarayonida texnologik va institutsional o'zgarishlar tezligi mehnat bozori moslashuv darajasidan yuqori bo'lishi mumkin.

Natijada:

- yuqori malakali mutaxassislar yetishmasligi
- innovatsion sohalarda kadrlar defitsiti
- mehnat unumdorligining nisbatan pastligi

kuzatiladi. Bu esa innovatsion iqtisodiyotga o'tish jarayonini sekinlashtiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Texnologik tafovut (digital gap)

Raqamli iqtisodiyot rivojlanishi sharoitida texnologik tafovut (digital divide) muammosi global va milliy darajada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu tafovut axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlaridagi tengsizlik bilan ifodalanadi.

U quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- hududlar o'rtasidagi raqamli infratuzilma farqi
- internet va texnologiyalarga kirish darajasining notekisligi
- raqamli savodxonlikning yetarli emasligi

Bu holat iqtisodiy imkoniyatlar tengsizligini kuchaytirib, inkluziv rivojlanish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Global iqtisodiy beqarorlik

Jahon iqtisodiy tizimi o'zaro bog'liqlik darajasi yuqori bo'lganligi sababli tashqi shoklarga sezgir hisoblanadi. Global iqtisodiy beqarorlik quyidagi omillar bilan bog'liq:

- moliyaviy inqirozlar
- geosiyosiy ziddiyatlar

- energiya bozori tebranishlari
- inflyatsion bosimlar

Bu omillar rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun qo‘shimcha risk yaratib, makroiqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashni murakkablashtiradi.

Transformatsiya jarayonidagi muammolar va risk omillari iqtisodiy rivojlanishning tabiiy tarkibiy qismi bo‘lib, ular institutsional islohotlar chuqurligi, inson kapitali sifati va global iqtisodiy sharoitlar bilan bevosita bog‘liqdir. Ushbu muammolarni kamaytirish uchun kompleks yondashuv, ya‘ni institutsional mustahkamlash, raqamli transformatsiya va inson kapitaliga investitsiyalarni kengaytirish zarur hisoblanadi.

MUHOKAMA

Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy transformatsiya jarayoni faqat makroiqtisodiy siyosat vositalari orqali emas, balki keng ko‘lamli institutsional, ijtimoiy va xulq-atvoriy omillar orqali shakllanadigan murakkab tizimli hodisa hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda (North, 1990; Acemoglu & Robinson, 2012) transformatsiya jarayonlari institutsional sifat, siyosiy iqtisodiy muvozanat va ijtimoiy kapital darajasi bilan bevosita bog‘liqligi ta‘kidlanadi.

O‘zbekiston tajribasi transformatsiya nazariyalarida “gradual reform model” sifatida tasniflanadi. Ushbu modelga ko‘ra, iqtisodiy islohotlar keskin “shock therapy” usulida emas, balki bosqichma-bosqich, izchil va ijtimoiy barqarorlikni saqlagan holda amalga oshiriladi. Bunday yondashuvning asosiy afzalligi — iqtisodiy tizimning institutsional moslashuv qobiliyatini oshirish va ijtimoiy-iqtisodiy beqarorlik xavfini minimallashtirishdir.

Shu bilan birga, gradual islohotlar modeli o‘ziga xos cheklolarga ham ega bo‘lib, ular orasida islohotlar sur‘atining nisbatan sekinligi, ayrim tarmoqlarda institutsional inersiya va bozor mexanizmlarining to‘liq erkinlashmaganligi kabi omillarni qayd etish mumkin. Bu esa transformatsiya jarayonining samaradorligini oshirish uchun qo‘shimcha institutsional islohotlarni talab etadi.

Empirik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan liberallashtirish siyosati asta-sekinlik bilan bozor mexanizmlarining chuqurlashuviga, xususiyl sektor ulushining ortishiga hamda xalqaro iqtisodiy integratsiyaning kengayishiga olib kelmoqda. Biroq ushbu jarayonning barqarorligi institutsional islohotlarning izchilligi va inson kapitali sifatiga bevosita bog‘liqdir.

Umuman olganda, O‘zbekiston tajribasi transformatsiya jarayonlarini boshqarishda “evolutionary-institutional approach”ning amaliy ifodasi sifatida baholanishi mumkin. Ushbu yondashuv iqtisodiy modernizatsiya va ijtimoiy barqarorlik o‘rtasida muvozanatni ta‘minlashga xizmat qiladi hamda rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun muhim ilmiy-amaliy model sifatida qaraladi.

XULOSA

O‘zbekiston va jahon iqtisodiyotida kechayotgan transformatsiya jarayonlari zamonaviy global iqtisodiy tizimning strukturaviy o‘zgarishlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ular institutsional islohotlar, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi hamda global integratsiya jarayonlari asosida shakllanmoqda. Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy transformatsiya bir martalik siyosiy qaror emas, balki uzoq muddatli, ko‘p bosqichli va institutsional jihatdan murakkab evolyutsion jarayon hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari O‘zbekiston iqtisodiyotining tranzitsion modeldan bosqichma-bosqich innovatsion rivojlanish modeliga o‘tayotganini tasdiqlaydi. Ushbu jarayonda bozor institutlarining mustahkamlanishi, xususiyl sektor ulushining kengayishi, investitsion muhitning yaxshilanishi

hamda raqamli iqtisodiyotning joriy etilishi muhim o‘rin tutmoqda. Ayniqsa, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi iqtisodiy transformatsiyaning yangi sifat bosqichiga o‘tishini tezlashtiruvchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Shu bilan birga, transformatsiya jarayonida institutsional islohotlarning to‘liq yakunlanmaganligi, inson kapitali sifati, texnologik tafovut va global iqtisodiy beqarorlik kabi risk omillari mavjudligi qayd etildi. Ushbu omillar iqtisodiy siyosatning yanada chuqurlashtirilgan, kompleks va tizimli yondashuv asosida amalga oshirilishini talab etadi.

Umuman olganda, O‘zbekiston tajribasi “gradual institutional transformation” modeliga yaqin bo‘lib, u ijtimoiy barqarorlikni saqlagan holda iqtisodiy liberallashtirish va modernizatsiyani uyg‘unlashtirish imkonini bermoqda. Kelajakda iqtisodiy rivojlanishning asosiy yo‘nalishi sifatida innovatsion iqtisodiyot, raqamli transformatsiya va yashil iqtisodiyotning ahamiyati yanada ortishi kutilmoqda.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
2. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Business.
3. Nelson, R. R., & Winter, S. G. (1982). *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Harvard University Press.
4. Rostow, W. W. (1960). *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. Cambridge University Press.
5. Wallerstein, I. (2004). *World-Systems Analysis: An Introduction*. Duke University Press.
6. Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum.
7. Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society*. Wiley-Blackwell.
8. World Bank (2023). *World Development Indicators*. Washington, D.C.
9. International Monetary Fund (IMF) (2024). *World Economic Outlook*.
10. United Nations Development Programme (UNDP) (2023). *Human Development Report*.
11. OECD (2022). *Digital Economy Outlook*.
12. UNEP (2020). *Green Economy Report: Towards a Green Economy*.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining iqtisodiy islohotlar va raqamli rivojlanish bo‘yicha farmon va qarorlari (2017–2025).